

Hartsoetra &

'Als je vraagt, wat is jouw favoriete soetra, dan ligt dat redelijk voor de hand. Ik ben een hele tijd met het zenboeddhisme bezig geweest en de centrale soetra in die traditie is de Hartsoetra. Ik verdiepte me ook jarenlang in andere oosterse tradities zoals het taoïsme. En zen is daar ook door beïnvloed. Mijn favoriete soetra, of non-soetra zo je wilt, is dus evenzeer het eerste hoofdstuk van de Dao De Jing. Dat is een heel moeilijke tekst waarin voor mij precies staat waar het over gaat. Ik zou beide teksten naast elkaar willen leggen.'

Hoe kwamen de Hartsoetra en de Dao De Jing in zijn leven? En hoe werkten ze daar vervolgens in door? De kennismaking gebeurde al op jonge leeftijd. Als staf lid van meditatiecentrum De Kosmos in Amsterdam werkte Jan in de jaren zestig mee aan het tijdschrift van het centrum. Op de achterkant van het laatste nummer liet hij de Hartsoetra afdrukken. Een dieper contact met deze soetra vond enkele jaren later plaats, toen hij voor een intensieve zentraïning naar Japan ging: 'We mediteerden twee keer per dag minstens twee uur en daarbij zongen we altijd de Hartsoetra. Ma Ka Han Nya Ha Ra Mi Ta Shin Gyo ...,' reciteert hij uit zijn hoofd. 'Ik ken hem natuurlijk nog, ik ben hem niet vergeten. En als je diezelfde soetra vervolgens hoort zingen door de monniken in het klooster dan is dat heel indrukwekkend. Zonder dat ik de exacte betekenis begreep, werd toch iets overgebracht van wat we in onze taal, het sublieme of het heilige, zouden noemen. Het was als

¹ Een op zichzelf staand deel van de Prajnaparamitasoetra uit de mahayanatraditie, die vooral handelt over de leegte.

² 'Het canonieke schrift over Weg en Deugd', een basistekst uit het taoïsme.

Het was als het kloppen aan een poort

Tekst: Hilde Debacker

Voor een kenner van de oosterse filosofie als Jan Bor is het niet makkelijk om zich tot één favoriete soetra te beperken. Als voormalig zen-adept kiest hij onmiddellijk voor de Hartsoetra¹, maar legt daar al snel een andere, voor hem zeer wezenlijke, tekst uit de Dao De Jing² naast. Een levendig en diepgaand gesprek volgt, af en toe onderbroken door een bulderende lach!

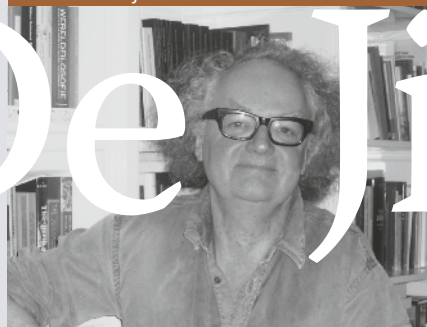
het kloppen aan een poort ...' Een sinoloog reikte hem de Dao De Jing toen hij zeven-tien was. De tekst raakte hem diep. 'Het is een enigma, deze tekst, maar hij blijft doorwerken. Je vraagt je steeds af: wat staat hier nu eigenlijk? Dat is het goede van dit soort teksten, ze blijven je je hele leven begeleiden totdat er iets van de betekenis oplicht. Deze tekst bleef doordrammen, eerst in mijn denken en dan langzamerhand in mijn hart, mijn ziel, of hoe je het ook noemt, tot ik er iets mee kon. Pas nu kom ik op een punt dat ik er iets over durf te zeggen.'

Maar waar gaan deze teksten over, wat is hun boodschap? Jan vertelt eerst wat voor

hem de essentie van de Hartsoetra is: 'Pas na veel jaren realiseer je je dat zen eigenlijk gaat om wat ik "het hart" noem – en wat in die traditie de boeddhanatuur heet – en dat hart kun je niet omschrijven. Dat is "before thinking". Dat is iets onuitsprekelijks, maar wat we wel allemaal zijn. En wat we ook kunnen activeren. Daar gaat het om. Ineens, na al die jaren, valt je dan in: ja, verdomd, het heet niet voor niets de "Hartsoetra" (al staat "hart" hier letterlijk voor "de kern van de Perfectie van Wijsheid"). Het gaat om het komen tot het hart, om daardoor geraakt te worden.' De soetra spreekt ook over het ideaal van de bodhisattva, de verpersoonlijking

mijn favoriete soetra

Dao De Jing

van mededogen. Je kunt dat wel zien als een ideaal, zegt Jan, maar je komt die bodhisattva ook tegen in het dagelijks leven, in de helpende hand van iemand in de tram of in het waken bij een zieke. Je maakt juist het meeste kans het ideaal van de bodhisattva aan te treffen bij heel eenvoudige mensen die handelen vanuit het hart. Een derde belangrijke aspect van de Hartsoetra is de bekende zinsnede erin: vorm is leegte en leegte is vorm; 'die mysterieuze zin waar je je hele leven mee verder kunt: vorm is leegte en leegte is vorm. Alles wat een vorm gekregen heeft, wat we de realiteit noemen, dat is vergankelijk, maar ook een mysterie. Alles is eigenlijk een mysterie. Het oude boeddhisme benadrukt misschien vooral: het is niets, het is vergankelijk en het heeft geen wezen of substantie. Maar in de Hartsoetra (die richting mahayanaboeddhisme gaat) is eigenlijk alles in diepste zin een mysterie. En een mysterie is onuitsprekelijk, dat is wat een mysterie is. "The mystery cannot be known", dat was een van de belangrijkste zinnen van mijn eigen zenlerares, lang geleden. En waardoor wordt dat mysterie gewekt? Dat is door jouw hart. Dat is nu net het hartsysterie: jouw hart, dat zelf een mysterie is, ondergaat, voelt, ziet, ervaart en proeft het mysterie.'

En dat mysterie is waar het eerste hoofdstuk uit de Dao De Jing ook naar verwijst. 'De Dao De Jing verwijst ook, op een heel andere manier en vanuit een andere cultuur, naar dat diepe mysterie dat de Tao is. Het is de Tao die alles draagt en die toch onuitsprekbaar is, volstrekt onuitsprekbaar. De tekst begint als volgt: "De eeuwige Tao kan niet in woorden worden uitgedrukt. De eeu-

wige naam kan niet worden genoemd. Het niets: een naam voor de herkomst van de tienduizend dingen. Het iets: een naam voor de moeder van de tienduizend dingen." In mijn eigen woorden: dat onuitsprekelijke of dat niets is niet verschillend van wat we wel waarnemen, de wereld van de tienduizend dingen, de wereld der verschijnselen. Want als je ze uit elkaar haalt, dan zit je weer in je denken en het denken is altijd dualistisch. Er staat vervolgens nog iets heel belangrijks in de tekst: "Voor immer bevrijd van begeerte, mag je het mysterie aanschouwen." Dat betekent: je kunt het nooit pakken. Als je het wilt grijpen, als je intentioneel bent, dan versmal je de werkelijkheid. Er is niets mis met begeerte op zich, maar het leidt al snel tot een blikvernaauwing en dan zie je alleen maar het beeld dat je op de dingen plakt en niet het mysterie van de werkelijkheid zelf.' Daarna spreekt de tekst over het feit dat de tegenstelling van zijn en niet-zijn, van het noembare en onnoembare, uiteindelijk het gevolg is van het door namen scheiden van wat oorspronkelijk één was. Dat is voor Jan een heel diep inzicht. 'Dat wat oorspronkelijk één is, kun je niet benoemen. Toch wordt er vaak heel gemakkelijk gezegd: het is allemaal één. En het is het ego dat de eenheid in de weg staat. Ja, dat snap ik ook wel. Maar de mensen die dat zo gemakkelijk zeggen hebben vaak slechts een plaatje van het mysterie van dat één zijn. Het is écht onnoembaar, het kan niet gezegd worden.' Het laatste vers luidt: 'Dit een-zijn heet: het duistere. In het duistere van dat duistere schuilt de poort tot de massa mysteriën.' Het is hier, stelt Jan, dat de Dao De Jing iets toevoegt aan de Hartsoetra. Hier is immers geen sprake van een lichtmetafoor maar van

de metafoor van de duisternis. 'Dus niet het lichte, het verlichte, is het meest ontoegankelijke wat er is, maar het duistere: "In het duistere van dat duistere schuilt de poort tot de massa mysteriën." Dus alles is een mysterie en pas door die volstrekt diepe duisternis in te gaan – wat in zen "dying the great death" heet – pas dan gebeurt het. Er vindt een transformatie plaats en je komt bij het hart waar het allemaal om draait.'

Dat is ook wat Rinzai 'the true man with no status' noemt, de mens die in eenvoud blijft, die als een kind is. 'En die eenvoud en onbevangingheid', vervolgt Jan bewogen, 'staan in schril contrast met al de status die in de zenwereld of in andere boeddhistische werelden vaak ontleend wordt aan pijen, hiërarchieën of meesterschappen.' In navolging van Rinzai zegt hij dan ook: 'Weg daarmee, weg met al die onzin.' Hij nam al een tijd geleden afscheid van de officiële zenwereld en waarschuwt voor het risico om – ook binnen het boeddhisme – opnieuw kerkjes te maken. Tegelijkertijd blijft hij zich verbonden voelen met de traditie: 'Ik neem geen afstand van alles waar die traditie, en vooral haar taoïstische deel, naar verwijst. Maar ik ga daarmee om zoals ik dat wil. Ik hoef daar aan niemand, aan geen zenmeester of sangha, verantwoording voor af te leggen. Het omgaan met de traditie en met de teksten die ons daarin raken, dat is van iedereen.' 🌸

→ Jan Bor (1946) is filosoof, zenboeddhist, publicist en vader. Hij is (mede)redacteur en samensteller van belangrijke bloemlezingen van de westerse en oosterse filosofie (waaronder De verbeelding van het denken) en auteur van een vernieuwende inleiding in de filosofie.